

УДК 007:02:34

Юлія Пасмор,
науковий співробітник НДІПЗІР НАПрНУ

Нова роль правничих бібліотек в інформаційному суспільстві

Розкрито нову роль правничих бібліотек як основних учасників інформаційно-комунікаційних місій юридичних установ і наукових організацій, висвітлено інноваційні світові та українські бібліотечні практики, що поширюються в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: правничі бібліотеки, інформаційне суспільство, інноваційні бібліотечні практики, інформаційно-комунікаційні стратегії.

Інноваційний вектор розвитку України спрямований на якнайшвидшу адаптацію до умов соціально орієнтованої економіки, необхідності побудови правової держави, трансформації та інтеграції в європейське і світове співтовариство. У цьому процесі важливим є розвиток правової науки як визначального чинника суспільного прогресу. Разом з іншими соціально-гуманітарними галузями правові науки покликані забезпечити утвердження в суспільстві об'єднуючих загальних цінностей: панування і захист прав людини, верховенство права і закону, реалізацію принципів демократії, побудови правової держави, соціального компромісу та злагоди, вирішення проблем еволюції інформаційного суспільства [5].

Складність наукових завдань, які ставить реальність, визначає місце правничих бібліотек як соціальних комунікаторів, що формують комунікаційні процеси взаємодії та професійного спілкування в інформаційному просторі правової галузі. Під впливом комп'ютерних технологій радикально змінюється їхня позиція з найголовніших утримувачів правової інформації на активнішу, інтелектуально креативну, переглядаються вимоги до індивідуальних і групових форм та методик інформаційного забезпечення, визначаються стратегії та інновації.

Останнім часом помітно зростає кількість публікацій, у яких з'ясовуються місце і роль інформаційних установ у сучасній системі науково-освітньої діяльності. Зокрема, у них наголошується, що зміни, викликані еволюцією інформаційного суспільства, стосуються структурно-функціональної модернізації системи інформаційного забезпечення наукових досліджень у сфері права: розширюються обсяги інформаційних науково-бібліографічних послуг, які надають центри та правничі бібліотеки, а також збільшуються можливості доступу до галузевих електронних ресурсів; ефективно використовуються профільна інформація, вітчизняні й зарубіжні банки наукових знань і гарантуються можливості захисту даних [7; 9].

Метою статті є висвітлення й узагальнення сучасних напрямів та окремих аспектів діяльності вітчизняних і зарубіжних правничих бібліотек, що й визначають їхню нову роль і сучасні завдання у системі інформаційного забезпечення права в інформаційному суспільстві.

Очевидно, що поширення процесів цілеспрямованого обміну галузевою інформацією в усіх сферах життєдіяльності суспільства активно впливає на вдосконалення юридичної практики, сприяє переходу на новий рівень урегулювання правових відносин, визначає сучасні моделі професійних

і наукових комунікацій, зокрема проведення судових засідань та експертиз, визначення процедурної справедливості тощо [12]. Водночас складність і багатогранність інформації як об'єкта правовідносин є ще одним підтвердженням значення інноваційних підходів у системі якісного забезпечення правничої сфери, що має тривалий процес її нагромадження, наукового аналітичного аналізу та розповсюдження різного роду професійних даних, показників, порівняльних статистик тощо, адаптованих до потреб правової галузі. Викладене, з одного боку, і сучасний інформаційний потенціал суспільства, з іншого, актуалізує роль бібліотеки, зумовлює необхідність реалізації нею сучасної інформаційної політики та стратегії побудови адекватної системи інформаційного забезпечення наукових досліджень і практик правничої сфери.

При цьому бібліотечна інноватика пов'язується зі зростанням ролі та значення наукових знань у суспільстві, поєднанням сучасних вітчизняних і зарубіжних досліджень з феноменом інформації як соціальної реальності, організацією глобальних грид- та інтернет-технологій, створенням мереж доступу до національних і світових ресурсів, іншими сучасними моделями наукових комунікацій [1; 4]. Наприклад, на міжнародному рівні для правових досліджень використовуються: Юридична бібліотека, Мережа навчальних та інформаційних спільнот (Community Learning and Information Network — CLIN), Електронна інформаційна система міжнародного права (Electronic Information System for International Law — EISIL) тощо; урізноманітнюються пошукові можливості через застосування WorldCat (найбільша у світі бібліографічна БД); у межах програми Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (International Federation of Library Associations and Institutions — IFLA), що має назву "Всезагальна доступність публікацій" (Universal Availability of Publications), створюються галузеві, тематичні бібліотечні сховища (repository libraries) [14; 15; 16]. Нині провідну роль відіграє міжнародна Асоціація юридичних бібліотек. Виходячи з цього, існує необхідність створення Асоціації правничих бібліотек України для всебічного сприяння консолідації правничих бібліотек та розвитку партнерства з іншими інформаційними установами.

На сучасному етапі в зарубіжних бібліотеках значного поширення набули системи віртуальної інтеграції бібліографічних даних в інформаційне забезпечення науки; електронне доставляння документів, доступ до електронних ресурсів залежно від особливостей та специфіки потреб користувачів — студентів юридичних факультетів, дослідників у

сфері права, працівників юридичних установ [12]. Фахівці також активно обговорюють теоретичні та практичні засади формування технології SDBLI, вирішення проблем у сфері юридичної інформатизації, організації доступу до електронних баз та банків знань у галузі права [10; 12; 14; 17]. Науковці звертають увагу на важливість визначення ролі інформаційної комунікації в роботі поліції, зокрема співвідношення пріоритетів її діяльності з методами, формами та технологіями інформаційного забезпечення поліцейської практики [17]. Серед проблем, що обговорюються в зарубіжних публікаціях, варто назвати питання цитування судами інтернет-ресурсів, визначення місцезнаходження (URL) яких більше не існують [11], використання судовими експертами консультативних файлів знання JURICAS [15], інформатизації архівних, адвокатських, нотаріальних служб тощо [14].

З огляду на необхідність подальшого удосконалення інформаційного забезпечення правової галузі заслуговує на увагу пропозиція П. Брімфілда, який на 13 Конференції ELPUB (2009), присвяченій електронним виданням, запропонував створення соціальної мережі, що базується на технологіях Web 3.0. Це, на його думку, сприятиме формуванню єдиної семантичної мережі з можливістю глибинного аналізу текстів, реєстрації дослідницьких інтересів учасників наукових співтовариств, проведенню дискусій, форумів, взаємодії з іншими мережами, що, у свою чергу, зменшить бар'єри між дослідницькими дисциплінами та прискорить динаміку інформаційного обміну в галузі [9]. Перспективним закордонні експерти вважають досвід правової інформатизації і системи науково-технічної інформації Республіки Білорусь та реалізацію програми "Electronic Belarus" [3; 6]. У зв'язку з цим серед фахівців бібліотечної сфери та правознавців усе частіше порушуються питання формування і використання банків даних правової інформації, створення інформаційно-правових ресурсів, їхньої класифікації та індексування, систематизації законодавства, удосконалення пошукових стратегій тощо.

Найдискусійнішим у науковому середовищі залишається питання правового режиму відкритості інформації. Прихильниками відкритого доступу до науково значущої інформації як систематизованого знання є також фахівці бібліотечної сфери, наукові співтовариства, окремі міжнародні організації. Тенденції організації оперативного передавання інформації, вільного доступу до різноманітних видів правових електронних ресурсів набули розповсюдження в різних країнах світу Азія (AsianLII), Австралія — Австралія, Океанія, Нова Зеландія та прилеглі острови Тихого океану (AustLII), Британсько-Ірландський інститут правової інформації (British and Irish Legal Information Institute — BAILII), Канада (CanLII), Кіпр (CyLaw), Німеччина (Правовий інтернет-проект "Saarbrücken"), Гонконг (HKLII), Ірландія (IrLII), Італія (ITLIG), Буркіна-Фасо (JuriBurkina), Нігер (JuriNiger), Кенія (KenyaLaw), Нова Зеландія (NZLII), острови Тихого океану (PacLII), Філіппіни (LawPhil), Південна Африка (SAFLII), території та колонії Великої Британії (UK Territories & Dependencies), Сполучені Штати Америки (Cornell); Загальне право (CommonLII), Франкомовне юридичне право (Droit Francophone), Глобальна правова інформаційна мережа (Global Legal Information Network), Монреальський університет (LexUM), Світовий інститут правової інформації (World Legal Information Institute) [16]. Протягом 2007 р. вільний доступ до юридичної інформації забезпечували 686 баз даних 86 країн світу, у тому числі 21 міжнародна база [10]. Доступ до британських та ірландських матеріалів BAILII з президентного права, законодавства Європейського Союзу, правових комунікацій тощо мають сім країн світу. Зокрема, у 2007 р. BAILII разом із Компанією практичного права (Practical Law Company) включала 76 баз даних, містила близько 11 гігабайтів правових документів. У ново-

му пошуковому сервісі SwePub (Швеція) збираються метадані БД публікацій шведських університетів: статті, матеріали конференцій, дисертації та ін. Авторитетне російське видання "PC Week" наводить дані, згідно з якими 99,6% бібліотек США підключені до Інтернету, 98,9% з них надають безоплатний доступ до Всесвітньої електронної мережі, забезпечуючи користувачам свободу участі в культурних комунікаціях і науковому прогресі [7; 15; 16].

Проте варто наголосити, що розвиток електронних каналів комунікації спричинив інформаційне перевантаження та забруднення [8]. З метою подолання зазначених проблем нові моделі інформаційного співробітництва та обміну покликані забезпечити модернізацію платформи соціальних комунікацій (Wikis, Podcasting, Blogs, RSS, Wikipedia, електронних архівів, бібліотек, репозитаріїв, форумів, дискусійних груп за напрямками правових досліджень тощо) [9]. Політика інформаційної відкритості, яка здебільшого пропагується в зарубіжному науковому просторі, зумовлює появу в дослідника органічного для нього стану свободи вибору, ставить у ситуацію безлічі альтернатив комунікаційних засобів і форм. Доступність може обмежуватися лише інтересами національної безпеки, захистом конфіденційності та недоторканості, правами інтелектуальної власності, ексклюзивними правами, що діють протягом обмеженого часу. Ідею відкритого доступу підтримують провідні міжнародні наукові співтовариства, видавці, бібліотечні фахівці, зокрема такі: Спеціальна бібліотечна асоціація (Special Libraries Association — SLA), Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (International Federation of Library Associations and Institutions — IFLA), Привілейований інститут фахівців у галузі бібліотечної справи та інформації (Chartered Institute of Library and Information — CILIP), Об'єднання наукових публікацій та академічних ресурсів (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition — SPARC), Асоціація європейських дослідницьких бібліотек (Ligue des Bibliothèques Europeennes de Recherche — LIBER).

Зарубіжними авторами визначаються стратегії розвитку глобальної мережі вільного доступу до правової інформації, а саме: створення міжнародного центру, який володіє інформацією міжнародного значення, зокрема рішеннями міжнародних судів; функціонування "інкубатора" з колекціями національних баз даних, інтегратора, що дало змогу, наприклад, проводити пошук у 439 юридичних базах даних 55 країн світу у 2006 р. [9; 12], у 2007 р. їх кількість зросла до 686 БД 86 країн; багатомовність контенту; функціонування платформи для систематизованих глобальних досліджень у сфері права; забезпечення доступу до більш ніж 17 тис. веб-сайтів [9; 12; 14; 15]; формування шведського зведеного каталогу, який містить відомості про 6 млн документів, що зберігаються у 170 шведських бібліотеках [7]; функціонування з 2010 р. електронної бібліотеки "Научное наследие России" під егідою РАН [5]. Вирішення проблеми міжнародної і міжкультурної комунікації сприятиме розширенню багатомовного змісту правової інформації в ресурсах Інтернету та підвищенню ролі бібліотеки в цьому напрямі. Важливим аргументом стратегічного розвитку зазначеного напрямку в Україні є прийняття Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи "Бібліотека-XXI", яка є перспективним напрямом, що передбачає надання вільного доступу до електронних бібліотечних ресурсів [2]. На нашу думку, формування такої системи має відбуватися за принципами багаторівневості і багатогалузевості. У реалізації програми провідну роль відіграватимуть правничі бібліотеки, які мають запроваджувати найефективніші методики забезпечення конкретних запитів фахівців і науковців у сфері науково-дослідницьких розроблень, розповсюджувати

нове знання та просувати його у соціально-правову практику. Так звана технологія "зеленої дороги", тобто відкритого доступу до е-архівів праць вчених, набуває поступового втілення в інформаційну практику.

Ще однією знаковою подією для розвитку юридичної науки зокрема і гуманітарної сфери в цілому стало схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грид-технологій на 2009—2013 рр. Запровадження національного гриду сприятиме розвитку міжнародного наукового співробітництва, міжкаcadемічного обміну і партнерства, наблизить українських учених до світової наукової громадськості, забезпечить їх участь у використанні наукових баз професійних даних, проведенні відеоконференцій, відеосемінарів тощо [1]. Розроблення таких єдиних підходів дасть змогу разом з провідними університетами створювати віртуальні наукові та навчальні лабораторії, що уможливить глибше ознайомлення світової громадськості як із матеріалами, що зберігаються в українських бібліотеках, музеях і архівах, так і документованими ресурсами територіально розподіленої електронної бібліотеки, інтегрованої до іноземних наукових і загальноосвітніх комп'ютерних бібліотек.

Наведене свідчить, що в сучасних умовах відбувається зміцнення позицій правничих бібліотек як основних учасників місії правових установ. Важливим напрямом їх діяльності стає оцінка якості друкованих та електронних видань, адаптація до нових потреб досліджень, нової інформаційної поведінки дослідників, суддів, адвокатів, студентів, усіх учасників інформаційного процесу [11]. Бібліотеки намагаються швидко реагувати на виклики часу і стають одним із головних провідників до науково значущої інформації в традиційній та електронній формах незалежно від місця її зберігання. З огляду на це бібліотека фактично перебирає на себе відповідальність за достовірність та якість інформації і даних, до яких вона надає доступ; забезпечує охорону і захист інформації [6]; вирішує проблеми довгострокового зберігання та оцифрування авторитетних джерел, культурної спадщини, сприяє розвитку міжкультурних наукових комунікацій, є експертом якості електронних ресурсів, адвокатом у проведенні вільного доступу до глобальних ресурсів; здійснює формування інформаційної та правової культури користувачів [13]. Це є свідченням того, що за умов становлення і розвитку інформаційного суспільства, глобалізації завдань, модернізації наукової, освітньої, правової діяльності кардинально зміняться функції, моделі, роль бібліотек.

Такі бібліотечні трансформації забезпечать формування комфортного середовища наукової взаємодії та партнерства, що тісно пов'язане з розвитком інформатизації правових організацій і установ. У провідних країнах світу, зокрема у США, використання зарубіжних і міжнародних законів часто приймає форму блогів (інтернет-щоденників). Поширення комунікаційних блогів та інших електронних засобів інформування створює базу для забезпечення даними правових досліджень. Заслугує на увагу ініціатива під назвою "Право і справедливість" Державної бібліотеки штату Новий Південний Уельс (New South Wales — NSW) і Правового центру доступу до інформації (Legal Information Access Centre — LIAC) для спільноти цього австралійського штату. LIAC допомагає клієнтам отримувати правову інформацію, юридичні послуги, публікує "гарячі" теми, інструментарій для правових досліджень студентів, юристів тощо, розповсюджує знання про правову систему та надає широкий спектр правових колекцій і ресурсів. Партнерські місії LIAC забезпечують спільноту юридичними послугами, процедурною інформацією, практичними порадами, посиланнями на справи і закони, підручниками з права через Мережу публічних бібліотек штату Новий Південний Уельс, громадські

LIACs бібліотеки, Державну бібліотеку LIAC послуг та веб-служби LIAC [14; 15; 18].

У правовій комунікативній сфері України також активно відбуваються процеси комп'ютеризації та створення банків всіх даних, відомостей та зведень, що уможливило співпрацю та обмін інформацією з іншими інформаційними установами. Отримує подальший розвиток процес активного впровадження засобів інформатики в практичну діяльність правових організацій і установ, зокрема експлуатація інформаційних правових систем, створення програмних модулів слідчого, прокурора, судової експертизи, архівних автентифікаційних даних тощо. Зміцнюється роль бібліотек у впровадженні інформаційних технологій у сфері державного управління та інтелектуальної власності, вирішення проблем інформаційної безпеки тощо. Правничі бібліотеки є не лише інформаційним каналом, що забезпечує передавання й трансформацію необхідної інформації у процесі наукової інформаційної діяльності, а й підсистемами соціальних комунікацій, що встановлює стійкі професійні взаємозв'язки між генераторами нового знання і його споживачами.

Новим актуальним напрямом роботи правничих бібліотек як своєрідних науково-аналітичних лабораторій та інформаційних центрів є оцифрування (digitizing) видань, що належать до суспільного надбання, а дія авторських прав за давністю на них вже не поширюється. Наприклад, у США здійснюється переведення в цифрову форму звітів Верховного суду (1832—1978), децю інший напрям має ресурс "Hein Online", який включає огляди, історичні колекції та різноманітні матеріали, необхідні для проведення досліджень у сфері права [10]. Таким чином, бібліотечна інноватика швидко поширюється не тільки за кордоном, а й в Україні, що, в першу чергу, пов'язано зі створенням найсучаснішого інформаційного наукового освітнього середовища, зорієнтованого на гармонізацію національних і міжнародних стандартів юридичної науки, входженням до Європейського правового простору, підвищенням ефективності та якості інформаційного забезпечення наукових досліджень і практики. Зокрема, у бібліотеці Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого" створюється електронна база наукових і навчальних видань, проблемно-орієнтовані БД та БЗ; повнотекстові кодифіковані нормативно-правові документи; електронні репозитарії, що включають підручники, кодекси, монографії, матеріали судової практики, збірники наукових статей тощо [4]. Формування цифрових колекцій рідкісних видань відбувається у трьох основних напрямках. Перший — це створення іміджевої колекції електронних видань серії "Харківська правова школа", яка містить здобутки найвидатніших представників харківської наукової правової школи до початку ХХ ст. Другий має маркетингове спрямування, він називається "Золоті сторінки світової правової думки" і включає видання класиків у сфері права ХVІІІ — початку ХХ ст. Третій призначений для зберігання колекцій раритетних видань, містить кращі підручники різних галузей і тематик, насамперед з теорії та історії держави і права, кримінального, господарського, цивільного, міжнародного права тощо. На думку деяких учених, об'єднання технологій оцифрування і мережного розповсюдження електронних видань та відкритого доступу до знань може радикально змінити методи роботи вчених з документами із спеціальних колекцій [7].

Отже, інновації у світовій та українській інформаційній практиці обумовлюють підвищення значення і ролі правничих бібліотек як унікальних найсучасніших ресурс-центрів, модернових автоматизованих бібліотечних комплексів. Вони успішно поєднують бібліотечні класичні традиції з інтерактивною інформаційно-комунікативною формою представлення документально-когнітивної, техніко-технологічної, структурно-функціональної єдності стратегій інформа-

ційного забезпечення національних потреб правової науки та юридичної практики. Водночас інформаційно-комунікаційні місії інформаційних структур і організацій (центрів, бібліотек, архівів, видавництва, музеїв) потребують стратегічного, консолідованого спрямування. Це дає підстави для подальшого поглибленого вивчення діяльності правничих бібліотек у контексті особливостей функціонування правничих установ в Україні та за рубежом; напрямів інноваційних наукових досліджень у сфері права; специфіки розвитку соціально-психологічних закономірностей формування інформаційного середовища для розвитку освіти і науки у цифрову епоху.

Список використаної літератури

1. *Концепція* Державної цільової науково-технічної програми впровадження і застосування грид-технологій на 2009—2013 роки : схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 1421-р // Офіційний вісник України. — 2008. — № 87. — Ст. 2923.
2. *Концепція* Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI" : схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.12.2009 р. № 1579-р // Офіційний вісник України. — 2009. — № 101. — Ст. 3540.
3. *Матеріали* VI Міжнародних книговедческих чтений "Бібліотеки в формуванні інноваційної середовища для розвитку науки, освіти і бізнесу" (г. Минск, 28—29 окт. 2010 г.) / Нац. б-ка Беларусі. — Минск : Нац. б-ка Беларусі, 2010. — 300 с.
4. *Модерн-архітектура* інформаційного освітнього середовища : (форсайт-проект Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого) / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; уклад. В. В. Комаров. — Х., 2010. — 26 с.
5. *Основные направления* развития информационной компьютерной сети ЛИБНЕТ на 2011—2020 годы : проект / М-во культуры Рос. Федерации. — М., 2011. — 42 с.
6. *Правовая информатизация* Республики Беларусь: становление и перспективы развития : монография. — Минск : Нац. центр правовой информации Республики Беларусь, 2007. — 400 с.
7. *Савень Б.* Открытый доступ: вызовы национальным библиотекам / Бас Савень // Научные и технические библиотеки. — 2011. — № 5. — С. 60—69.
8. *Шемасва Г.* Транспортування знань у каналах інформаційного забезпечення науки / Г. Шемасва // Бібліотечна планета. — 2005. — № 4. — С. 29—31.
9. *Binfield P.* PLoS One: background, future development, and article-level metrics / Peter Binfield. — Mode of access: <http://www.conferences.aepic.it/index.php/elpub/elpub2009/schedConf/presentations>. — Title from screen.
10. *Chiorazzi M.* Law library collection development in the digital age / Michael Chiorazzi, Gordon Russell. — Mode of access: <http://www.law.arizona.edu/Library/research/guides/paretoarticle.cfm?page=research>". — Title from screen.
11. *Feigenson N.* Law on display : the digital transformation of legal persuasion and judgment / Neal Feigenson, Christina Spiesel. — New York : NYU Press, 2009. — 252 p.
12. *Germain C. M.* Legal information management in a global and digital age : revolution and tradition / Claire M. Germain. — Mode of access: <http://www.llrx.com/features/legalinformationmanagement.htm>. — Title from screen.
13. *Greenleaf G.* Emerging global networks for free access to law / Graham Greenleaf, Phillip Chung, Andrew Mowbray // Journal of electronic resources in law libraries. — 2006. — № 1. — P. 1—54.
14. *Hill G.* Teaching legal research and providing access to electronic resources / Gary L. Hill, Dennis S. Sears, Lovisa Lyman. — New York : Haworth information press, 2001. — 168 p.
15. *Peruginelli G.* Law via the internet. free access, quality of information, effectiveness of rights : (legal information and communication technologies) / Ginevra Peruginelli, Mario Ragona. — Florence : European press academic publishing, 2009. — 496 p.
16. *Legal Information access centre (LIAC)* : state library of NSW South Wales : access to quality legal information for the community. — Mode of access: <http://www.legalanswers.sl.nsw.gov.au/about/pdf/aboutliac.pdf>. — Title from screen.
17. *British and Irish legal information institute.* — Mode of access: <http://www.bailii.org/>. — Title from screen.
18. *Zhao J.* The nature of community policing innovations: do the ends justify the means? / Jihong Zhao, Quint C. Thurman. — Washington : Police executive research forum, 1996. — 22 p.

Раскрыта новая роль правовых библиотек в качестве основных участников информационно-коммуникационных миссий юридических учреждений и научных организаций, освещены инновационные мировые и украинские библиотечные практики в условиях стабильного развития информационного общества.

The paper is devoted to the new role of law libraries as a basic member of information and communication missions of legal institutions and research organizations. Also the paper presents the innovative universal and Ukrainian library practices in the conditions of stable development of information society.

Надійшла в редакцію 8 липня 2011 року